

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.37: 332.3/6

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Актуальне дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин

Рец. на кн.: Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія / передм. О. О. Дудорова. Вінниця : ДонНУ ім. В. Стуса, 2020. 1152 с.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що знаходиться під особливою охороною держави; своєю чергою в ч. 2 ст. 14 Основного Закону було закріплено засадниче положення про те, що право власності на землю гарантується; це право набувають і реалізують громадяни, юридичні особи та держава виключно на підставі закону.

Для України як аграрної держави земля – одне з найцінніших багатств. Тому її правова охорона має бути забезпечена на найвищому рівні. Однак стрімкий розвиток земельних відносин протягом останнього десятиріччя має не лише позитивні тенденції, а й негативні, пов'язані з неправомірною поведінкою осіб у цій сфері – учиненням різних юридичних правопорушень, найвищу небезпеку серед яких становлять суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. 197-1, 239, 239-1, 239-2 та 254 КК України). Водночас на практиці незначною є кількість облікованих злочинів у сфері земельних відносин, а також осіб, засуджених за їх учинення, що може свідчити, зокрема, про недоліки кримінально-правової охорони у сфері земельних відносин в Україні. Ні у вітчизняній науці, ні в судовій практиці досі не розроблено уніфіковану позицію щодо нагальних питань кваліфікації, що дає змогу стверджувати, що конструкція досліджуваних статей має численні вади, які має бути усунено в процесі подальшого законотворення. Водночас правозастосовні органи потребують науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування відповідних кримінально-правових норм. Надійним фундаментом для цього процесу можуть і повинні стати напрацювання вітчизняної кримінально-правової науки.

З огляду на зазначені обставини, актуальність теми монографії Р. О. Мовчана не викликає жодних сумнівів, а її видання слід визнати своєчасним.

Рецензована наукова праця вирізняється творчою новизною запропонованих автором наукових положень, її структура послідовна й

узгоджена, підпорядкована загальній меті дослідження, кожен з трьох розділів висвітлює окремі етапи дослідження. Перший розділ – своєрідний фундамент роботи, у якому схарактеризовано методологічні засади дослідження; визначено понятійно-категоріальний апарат; проаналізовано історичний та іноземний досвід кримінально-правової протидії злочинам у сфері земельних відносин; розглянуто питання соціальної обумовленості криміналізації порушень земельного законодавства України, критично осмислено положення нещодавно прийнятого Закону від 19 грудня 2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин», ухвалення якого сприяло істотному оновленню редакції ст. 254 КК України. Підрозділ книги, присвячений іноземному досвіду кримінально-правової протидії деліктам у сфері земельних відносин, не лише забезпечив фундаментальність монографічного дослідження, а й допоміг виокремити конкретні положення зарубіжного кримінального законодавства, які було враховано під час подальшого розроблення авторських пропозицій щодо вдосконалення КК України.

У другому розділі Р. О. Мовчан детально розглянув як об'єктивні та суб'єктивні, так і кваліфіковані ознаки злочинів у сфері земельних відносин. Дослідник запропонував нову законодавчу дефініцію поняття «самовільне зайняття земельної ділянки». Запропоновано шляхи вирішення найскладніших питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України; удосконалено доктринальні підходи до тлумачення змісту понять «інші тяжкі наслідки» й «тяжкі наслідки» як кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері земельних відносин тощо.

Третій розділ монографії присвячено дослідженню кримінально-правових наслідків учинення злочинів у сфері земельних відносин. Автор послідовно та на високому теоретичному рівні розглянув: проблематику пеналізації злочинів

у сфері земельних відносин (покарання «у статичності»), а також безпосередньо пов'язану з нею діяльність судів щодо застосування кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин (покарання «у динаміці»); питання звільнення від кримінальної відповідальності та спеціальної конфіскації за вчинення злочинів у сфері земельних відносин.

Обраний методологічний підхід надав можливість, по-перше, сформулювати низку взаємопов'язаних теоретичних положень, спрямованих на розв'язання такої важливої науково-прикладної проблеми, як оптимізація та підвищення ефективності кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні; по-друге, розробити науково обґрунтовану доктринальну модель системи норм, які визначають правові підстави кримінальної відповідальності за земельні делікти, у контексті чого висунуто пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного (кримінального, адміністративного та земельного) законодавства і практики його застосування.

Автор слушно зауважує, що питання кримінально-правової оцінки дій особи, яка користується земельною ділянкою на підставі усного дозволу, слід вирішувати диференційовано. У роботі доведено, що в разі якщо такий дозвіл надає суб'єкт, який має право одноособового розпорядження нею, підстав констатувати «самовільність» зайняття немає. Стосовно користування землями державної або комунальної власності, здійснюваного на підставі усної домовленості (прохання) з посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування, слід урахувати, що така особа не має права розпоряджатися цими землями, а тому її згоду не можна розцінювати як волевиявлення уповноваженого органу, а отже, це не може бути визнано фактом, який засвідчує відсутність «самовільності» зайняття земельної ділянки.

Слушним видається авторський підхід до визначення поняття «злочини у сфері земельних відносин» та їхньої системи. На відміну від інших дослідників, Р. О. Мовчан встановлює конкретні ознаки, які дають змогу виокремити з усієї сукупності злочинів, пов'язаних із земельними відносинами, лише ті кримінально карані діяння, які можна кваліфікувати саме як злочини у сфері земельних відносин (земельних злочинів).

Цілком поділяємо висновки автора монографії про те, що: 1) у вдосконаленій ст. 197-1 КК України замість формулювання «земельна ділянка» слід використати термін «земля», а також про необхідність одночасного виключення з диспозиції ч. 1 цієї статті згадку про володільця чи власника земельної ділянки; 2) доцільно диференціювати кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано істотної, значної та тяжкої

шкоди; 3) безпідставним є притягнення до кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки власників (землекористувачів), які приступили до оброблення земель в охоронних зонах, що знаходяться в межах належних їм на законних підставах земельних ділянок; 4) найефективнішим видом покарання, який мають призначати особам, що вчинили злочини у сфері земельних відносин, є штраф.

Висловлюючи пропозиції щодо вдосконалення чинного вітчизняного законодавства, автор урахував відповідний історичний та іноземний досвід, розглянутий на початку монографії, що засвідчує цілісність, завершеність наукової праці.

Висновки автора достовірні й результативні. Вони ґрунтуються на аналізі значного обсягу фактичного матеріалу – 2162 джерелах. Текст монографії містить значну кількість посилань на матеріали конкретних кримінальних проваджень, яким надано кваліфіковану оцінку фахівця-теоретика і за допомогою яких доречно проілюстровано законодавчі й теоретичні положення.

Водночас, на нашу думку, передбачені ч. 3 (ч. 4) ст. 197-1 КК України «будівлі» та «споруди» є предметом, а не знаряддями цього злочину. З огляду на зазначене, уточнення потребує відповідна позиція автора щодо цього питання.

Дискусійною видається і пропозиція дослідника доповнити ч. 2 ст. 197-1 КК України (її нової редакції) такою кваліфікуючою ознакою, як учинення самовільного зайняття земельної ділянки службовою особою з використанням службового становища або повноважень. Адже за таких обставин постають складнощі у кваліфікації відповідних злочинів за сукупністю. Крім того, прогресивними видаються такі варіанти розв'язання цієї проблеми, як удосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України) або ж відмова від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій нормі.

Слід зауважити, що окремі зауваження не позначаються на високому науковому рівні рецензованої праці.

Викладене дає підстави стверджувати, що монографічне дослідження Р. О. Мовчана «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика» є вагомим внеском не лише в сучасну правову науку України, а й у практику діяльності правоохоронних органів і суду. Вона є корисною для суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, працівників контролюючих органів, адвокатів, викладачів, курсантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, усіх, хто цікавиться

актуальними питаннями сучасного кримінального та земельного права.

Це комплексне, багатогранне й ґрунтовне дослідження не лише сприяє розвитку доктрини кримінального права, а й дає змогу оптимізувати

кримінальне законодавство, поліпшити практику кваліфікації відповідних суспільно небезпечних діянь, спонукає до подальшого осмислення новітніх підходів до кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин.

Рецензія надійшла до редколегії 26.03.2020

Vozniuk A. – Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Scientific Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Scientific Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

A Topical Study of the Problems of Criminal Liability for Crimes in the Field of Land Relations

Review of the book: Movchan R. Criminal liability for crimes in the field of land relations: legislation, doctrine, practice : monograph / foreword. O. Dudorov. Vinnytsia : DonNU im. V. Stusa, 2020. 1152 p.